

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами передбачає використання певних дій. Цей процес становить собою складну діяльність, що може бути виконана шляхом застосуванням комплексу заходів у певній послідовності. Оптимізація розслідування цього виду злочинів обумовлена використанням типових тактичних операцій, що є найбільш ефективним шляхом вирішення проблем в конкретних слідчих ситуаціях.

У криміналістиці проблема тактичних операцій почала обговорюватися з початку 70-х років ХХ ст. Певну увагу їй приділяли такі вчені, як А.В. Дулов, В.А. Журавель, С.Ф. Здоровко, В.О. Князєв, В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов та ін. [Див.: 2-5; 7; 12-14]. Особливу значимість взаємодії слідчих з оперативними підрозділами набула при розслідуванні розкрадань майна в різних галузях народного господарства [6; 8; 9; 10]. У процесі розслідування цього виду злочинів особливе місце посідали

тактичні операції під назвою «Документ», «Установлення осіб, причетних до розкрадання», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Груповий обшук», «Розшук і затримання злочинців», «Установлення способу вчинення злочину», «Затримання на гарячому» та деякі інші. З урахуванням змін у сучасній економічній ситуації, специфіки механізму деяких видів злочинів, рівня технічного прогресу, вказані тактичні операції при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами не втратили своєї актуальності й сьогодні.

Анкетування слідчих МВС України показує: (а) 84% із них висловилися за комплексність слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) при розслідуванні розглядуваного злочину; (б) 14,7% вважають, що названі дії доцільно провадити розрізнено; (в) 1,3% відмітили необхідність комплексності слідчих дій та ОРЗ тільки на початковому етапі розслідування. За необхідність їх проведення в су-

ворій послідовності (системі) вислопилось 80% опитаних; проти – 13,3%; не відповіли на запитання 6,7% респондентів. Найбільшу значимість у розслідуванні набувають такі тактичні операції, як «Документ», «Співучасники», «Позичальник», «Кредитор».

У зв'язку з тим, що одержання кредиту або пільг з оподаткування неможливе без відображення цього процесу в документах, отримання в розпорядження слідчого документації й запобігання її знищення – одне із найважливіших завдань початкового етапу розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами. Суттєву допомогу в цьому може надати тактична операція «Документ», першочерговість проведення якої зумовлена тим, що з моменту початку розслідування існує велика вірогідність знищення або приховування документів, що використовувалися при вчиненні такого злочину.

Для вирішення завдань зазначеної тактичної операції необхідно: а) встановити, які документи було передано кредиторові для одержання позики або пільг щодо оподаткування; б) з'ясувати місцезнаходження їх; в) провести виїмку документів; г) вивчити їх зміст і перевірити відомості, які містяться в них.

Під час проведення цієї тактичної операції до її складу включають такі слідчі дії: (а) виїмка

документів як у кредитно-фінансовій установі, так і в позичальника; (б) обшук; (в) слідчий огляд документів; (г) допит; (д) огляд приміщень; (е) призначення судово-економічної експертизи. Окрім слідчих дій тактична операція «Документ» охоплює також комплекс оперативно-розшукових заходів, як-то: (а) запити у відповідні установи й організації, (б) опитування осіб, (в) спостереження (зовнішнє, електронне), (г) робота з агентурними співробітниками, (д) негласне проникнення в приміщення з метою їх огляду, а також документів, що зберігаються там, (е) відібрання пояснень та ін.

У кредитно-фінансовій установі отримують кредитну і юридичну справи клієнта. У позичальника вилучаються документи, що характеризують фінансово-господарський стан, мету одержання кредиту та його використання. У деяких випадках треба відразу передбачити можливість проведення обшуку з метою відшукування вказаних документів. Вилучені при виїмці чи обшуку, вони підлягають огляду для з'ясування змісту, ознак підробки, встановлення відповідності нормативно-правовим вимогам. Для цього можна запросити консультантом відповідного спеціаліста.

Залежно від ситуації іноді доцільно провести огляд виробни-

чих, складських, офісних та інших приміщень. Під час огляду встановлюється:

– відповідність офісу роду діяльності даної організації, можливість розміщення там співробітників у чисельності, зазначеній у документах;

– знаходження в даному приміщенні інших організацій, місця в офісі, де можуть зберігатися (бути приховані) документи, які интересують слідчого;

– цільове призначення оглядуваного приміщення, його відповідність даним, зазначеним у документах;

– наявність у ньому матеріалів, продукції, устаткування відповідно до зазначеної документації;

– придатність складського приміщення для зберігання певної продукції, матеріалів тощо.

У разі отримання інформації, що декілька осіб, які представляють різні підприємства (організації), вступивши в злочинну змову, незаконно одержали кредит або використали його не за цільовим призначенням, доцільно провести тактичну операцію «Співучасники», сутність якої полягає у збиранні всієї можливої інформації про механізм злочину, з'ясуванні учасників та їх зв'язків. Аналізована тактична операція включає такий комплекс слідчих дій та ОРЗ: а) виїмку або обшук у посадових осіб за місцем роботи та

проживання; б) огляд необхідних документів; в) призначення ревізії фінансово-господарської діяльності організації; г) допит її керівника; д) допит головного бухгалтера; е) їх очну ставку; є) призначення судово-економічних експертів.

Особливістю цієї операції є те, що значне місце в ній відводиться ОРЗ, які провадяться разом зі слідчими діями. Складність тактичної операції «Співучасники» становить виявлення зв'язків між злочинцями, тому дії оперативних підрозділів повинні бути спрямовані на збирання всієї можливої інформації про механізм злочину. Суттєву допомогу в цьому може надати застосування оперативно-технічних засобів, передбачених законом.

Після проведення виїмок та обшуків, вивчення вилучених документів слід допитати всіх осіб, яких стосується одержаний кредит. Під час допитів з'ясовуються такі питання: а) хто формально й реально керує фірмами; б) хто запропонував одержати кредит, як були розподілені ролі, хто керував вчиненням злочину, готував документи, вів переговори з кредитором; в) на які цілі передбачалося витратити кредит і куди фактично його було використано.

Тактична операція «Позиціальник» здійснюється в ситуації, коли існує інформація про вчинене шахрайство з фінансовими

ресурсами, але особа злочинця невідома і кримінальна справа порушена за фактом вчинення злочину. Дії слідчого при цьому мають бути спрямовані на встановлення осіб, які були зацікавлені в одержанні даного кредиту. Це можуть бути особи, чий прибуток безпосередньо залежить від результатів господарської діяльності підприємства або які на момент одержання кредиту знаходились у складному фінансовому становищі (великі особисті борги, надійшли строки повернення раніше одержаного кредиту тощо).

Наприклад, при розслідуванні шахрайства з фінансовими ресурсами, вчиненого Б. – комерційним директором підприємства «Ескада», було проведено серію допитів посадовців і співробітників останнього. У результаті цього було встановлено, що генеральний директор В. на нарадах заперечував проти одержання кредиту, в той же час як Б. наполягала на його необхідності, мотивуючи це тим, що вона має в банку «зв'язки» і можна одержати кредит на дуже вигідних умовах. Не отримавши підтримки генерального директора, Б. підбила його підпис¹.

Важливе значення при проведенні тактичної операції «Позиціальник» має допит, якому підля-

гають особи: (а) чий підпис мають місце в документах, наданих у банк; (б) які могли поставити підписи – інші посадовці, власники, засновники; (в) які брали участь у збиранні й оформленні документів; (г) стосовно яких отримана оперативна інформація, що вони можуть володіти необхідними даними. Під час допитів цих осіб необхідно з'ясувати: 1) хто запропонував взяти кредит у банку; 2) хто підтримав цю пропозицію; 3) фінансове становище цих осіб, чи не мають вони фінансових труднощів; 4) порядок прийняття рішення про взяття позики; 5) хто має право підписувати необхідні для цього документи; 6) чи могла реальна особа, чий підпис є в документах, його поставити; 7) чи мали місце суперечності при обговоренні кредитного питання; 8) хто проводив переговори в банку; 9) хто фактично розпоряджається грошовими коштами, які належать фірмі (організації, підприємству).

З метою встановлення, кому належать підписи в документах, слід призначити почеркознавчу або технічну експертизу. На бланках документів можуть залишитися відбитки пальців рук осіб, які підписали їх, тому призначається й дактилоскопічна експертиза.

Вчинити шахрайство з фінан-

¹ За матеріалами СУ УМВС України в Харківській області за 2002 р.

совими ресурсами іноді неможливо без злочинної змови представників кредитора й позичальника, зв'язок між якими полягає в тому, що працівник кредитно-фінансової установи за хабар сприяє вчиненню цього злочину. У такій ситуації доцільно провести тактичну операцію «Кредитор», у перебігу якої необхідно (а) ознайомитися з умовами одержання кредиту і (б) зібрати інформацію (особисту, ділову, фінансову) про службових осіб банку, в чій компетенції вирішення питання про надання позики. Оскільки одержання хабара співробітником такої установи – подія минулого, планування проведення тактичної операції «Затримання на гарячому» неможливе. Тому наголос у доведенні факту отримання хабара робиться на допит та очну ставку, при проведенні яких слідчому доцільно використовувати інформацію, одержану оперативно-розшуковим шляхом.

З метою доведення одержання хабара необхідно допитати: а) особу-позичальника, яка займалася оформленням потрібних для одержання кредиту документів і вела переговори в банку; б) ініціатора отримання кредиту; в) особу, яка рекомендувала звернутися до конкретного працівника банку й була посередником у знайомстві між кредитором і позичальником; г) осіб, виявлених оперативними або

слідчими методами, які знаходяться з підозрюваним в конфліктних відносинах або можуть бути обізнаними в силу виконання ними службових обов'язків.

У комплексі зі слідчими діями реалізують ОРЗ: а) прослуховування телефонних переговорів; б) перехват пейджингових і факсових повідомлень, електронної пошти; в) контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень; г) зовнішнє спостереження тощо. Оперативним шляхом перевіряється інформація, одержана при допитах. Важливе значення має виявлення осіб, у яких з підозрюваним конфліктні відносини. Це можуть бути співробітники банку, які бажають отримати посаду, яку займає підозрюваний, або які, на їх думку, незаконно звільнені, отримали стягнення, переведені на нижчу посаду та ін. Поінформованість слідчого про конфліктні ситуації може надати суттєву допомогу у виборі тактики допиту й очної ставки.

Приміром, під час розслідування обставин видачі керівництвом однієї з шахт міста Кривого Рога гарантійного листа приватним підприємцям, використаного для одержання кредиту, встановлено, що лист надруковано секретарем за безпосередньою вказівкою директора й видано в її присутності. Аналогічні свідчення дали працівники бухгалтерії, які

підготували його текст. Ці показання суттєво сприяли доведенню вини директора в одержанні від підприємців хабара [1, с. 49].

Розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами ставить перед слідчим різнорівневі завдання, для вирішення яких недостатньо виконання окремих слідчих

дій. Ця обставина викликає необхідність проведення певних комплексів слідчих та організаційних дій, вжиття ОРЗ, тобто певних тактичних операцій, що дозволяє сьогодні ефективно провадити досудове слідство і протидіяти вчиненню цього виду злочинів у майбутньому.

Список літератури: 1. Волобує А. Особливості порушення кримінальних справ про злочини у кредитній сфері та їх розслідування // Вісн. прокуратури. – 2001. – № 3 (9). – С. 44-50. 2. Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений. – Минск: БГУ, 1979. – 128 с. 3. Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2005. – 312 с. 4. Здорово С.Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції). – Х.: Гриф, 2004. – 176 с. 5. Князев В.А. Проблемы тактических операций в методике расследования хищений государственного или общественного имущества: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харьков. юрид. ин-т. – Х., 1986. – 24 с. 6. Князев В.А., Мозговой П.П. Методика расследования и раскрытия хищений грузов на железнодорожном транспорте: Учеб. пособ. – Горький: Горьк. ВШ МВД СССР, 1977. – 106 с. 7. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування. – Х.: Факт, 2001. – 311 с. 8. Матусовский Г.А. Расследование хищений в промышленности и сельском хозяйстве: Учеб. пособ. – Х.: Юрид. ин-т, 1979. – 64 с. 9. Расследование хищений государственного или общественного имущества, совершенных путем присвоения, растраты либо злоупотребления служебным положением: Учеб. пособ. / Под ред. М.П. Хилобока. – М.: ВШ МООП СССР, 1968. – 76 с. 10. Селезнев Б.Н., Радаев В.В. Участие следователя в тактических операциях на первоначальном этапе раскрытия и расследования хищений социалистического имущества. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1982. – С. 21-24. 11. Хмыров А.А. Расследование хищений государственного и общественного имущества: Учеб. пособ. – М.: ВЮЗИ, 1970. – 172 с. 12. Шелітько В.Ю. Проблеми удосконалення розслідування хабарництва (новітні криміналістичні прийоми і логіка доказування) // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матер. наук.-практ. семін. / Гол. ред. В.В. Сташис. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 166-169. 13. Шелітько В.Ю. Теория криминалистической тактики: Монография. – Х.: Гриф, 2002. – 349 с. 14. Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. – Иркутск, Иркут. ун-т, 1983. – 200 с.

Надійшла до редакції 23.10.2007 р.